

La profilaxi de la verola. La seva difusió a Catalunya durant el set-cents*

Núria Gorina i Josep Sánchez Aldeguer

Departament de Filosofia. Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

La inoculació de la verola representa una de les primeres formes preventives de resoldre el problema de les malalties infeccioses. La inoculació de la verola està íntimament relacionada amb l'evolució de la malaltia. El terror davant les horribles conseqüències d'aquesta enfermetat forçà a tota mena de solucions.

El mètode, conegut com Inoculació de la verola, incloïnt-hi les seves diferents tècniques, consisteix en la introducció de matèria purulenta obtinguda d'una pústula de verola, per tal de reproduir una verola debilitada i estimular la immunitat.

La inoculació de la verola va aparèixer durant un gran canvi en les mentalitats. Així va estimular una actitud i idees modernes en el món del segle XVIII. Com a resultes d'això, la inoculació de la verola va provocar una gran quantitat de discussions.

A Catalunya, la «Academia Médica» va treballar intensament contra les epidèmies. Tots els seus membres van demostrar un gran interès en l'estudi i prevenció de la verola.

(*) ENRAHONAR es presenta a si mateix com a «Quaderns de filosofia». A l'ensems, però, que fa filosofia a través de la lletra escrita, ENRAHONAR exerceix una funció institucional: és el mitjà de comunicació impresa del Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ara bé, els departaments de filosofia, aquí i arreu, assumeixen tasques acadèmiques i intel·lectuals interdisciplinars i frontereres amb altres àmbits del coneixement: el dret, la política, l'art, l'educació, la ciència... Aquesta extensió del camp de treball no ha d'afectar la nitidesa del concepte mateix de filosofia. No és la filosofia la que s'ha d'amotllar a la multiplicació de les seves atribucions, sinó que són els filòsofs i els professors de filosofia els qui s'han d'adaptar a les exigències de la nova distribució de les àrees cognoscitives. La política, la matemàtica, la física, l'art... tenen el seu lloc propi en els *currícula* d'ensenyament i de recerca dels departaments de filosofia, sense necessitat de procedir a una artificiosa alteració del concepte mateix de filosofia.

És, doncs, amb plena consciència i amb satisfacció com el Departament de Filosofia de la UAB ha acollit una àrea del coneixement tan pròxima a la reflexió filosòfica com és la Història de la Ciència. Aquest acolliment ha estat fet amb totes les seves conseqüències. I una d'aquestes conseqüències és la publicació a la revista del Departament dels treballs dels historiadors de la ciència amb tota la seva especificitat. Guiat per aquest criteri, el consell de redacció d'aquesta revista no ha tingut ni la més mínima vacil·lació a acceptar l'estudi d'història de la medicina que el lector trobarà a continuació: la història de la medicina és una part de la història de la ciència, i aquesta és, i volem que sigui, part integrant del camp d'estudis de la filosofia. (Redacció)

De fet, la primera inoculació a Barcelona va tenir lloc el 1776. Un any després, F. Salvá publicà el seu llibre anomenat *El procés d'inoculació*, que es convertí en el focus de gran quantitat de discussions entre el nucli mèdic català.

Finalment, la ben coneguda edició d'E. Jenner *An Inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae* (1798) es va estendre per tot el món i va ser acceptada ràpidament, gràcies a les contribucions prèvies d'inoculació de verola. (Autor)

Paraules clau: història de la medicina, inoculació, verola, Catalunya, profilaxi, Jenner, Salvá.

Abstract. *The inoculation of Small-pox*

The inoculation of Small-pox represents one of the first preventive ways to solve the problem of infectious illness. Inoculation of Small-pox is closely related to the evolution of the disease. The terror to the horrible consequences of that illness forced all kind of solutions.

The method known as Inoculation of Small-pox, including its different techniques, lies in the introduction of purulent matter from a Small-pox pustule, in order to reproduce a mild small-pox and stimulate immunity.

Inoculation of Small-pox appeared in a moment of great change of mentalities. Thus it stimulated a modern attitude and new ideas of the world in eighteenth century. As a result of that, Inoculation of Small-pox provoked a big amount of discussions.

In Catalonia, The Medical Academy made a great work against epidemics. All the members of the medical Academy demonstrated a big interest on the study and prevention of Small-pox. In fact, the first inoculation in Barcelona took place in 1776. One year later, F. Salva published his book called *Process of Inoculation*, that focused a lot of discussions among catalan medical nucleus.

Finally, the wellknown edition of E. Jenner *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae* (1798) was worldwide spread and quickly accepted, thanks to the previous contribution of inoculation of Small-pox.

Key words: History of medicine, inoculation, smallpox, Catalonia, prophylaxis, Jenner, Salvá.

La història de les malalties infeccioses ha despertat un notable interès. Especialment, l'atenció s'ha focalitzat a l'entorn de l'impacte demogràfic i social dels grans estralls epidèmics en el decurs dels segles. És a dir, en la consideració de la història de les civilitzacions, no podem ometre l'estudi de l'hàbitat cultural i social que envoltà els problemes epidemiològics. Car, les epidèmies han canviat o influït d'una forma definitiva en el curs de la història. Des d'una perspectiva més tècnica, podem avançar que fins que no s'aclarí el concepte d'etiologia dels processos morbosos, és a dir, el gran enigma que surava damunt del quefer mèdic, no s'assolí una comprensió autènticament biològica del fenomen de la malaltia. En aquest sentit, la història de la pràctica de la inoculació contra la verola ofereix la possibilitat d'avaluar els errors que fou necessari vèncer per superar l'empirisme dominant en la ciència mèdica.

En l'estudi de les malalties infeccioses i de llur prevenció, la inoculació contra la verola hi ocupa un lloc destacat. Actualment, el mal es considera extin-

git, en virtut d'una efectiva campanya preventiva que ha tingut lloc en el decurs del nostre segle. L'any 1980 l'Organització Mundial de la Salut va declarar la total eradicació de la malaltia sobre la terra. No obstant això, i d'acord amb Raymond, l'absència de casos constatats de la malaltia no permet afirmar la desaparició absoluta del germen¹. Opinió que és confirmada a través de les indagacions paleopatològiques menades a terme per Fornaciari i Marquetti. Ambdós autors, en el transcurs d'un rigorós estudi immunològic, aïllaren el virus verolós en una mòmia de dos anys, la qual havia mort l'any 1586².

L'establiment de normes profilàctiques específiques contra el temut estrall epidèmic, significà el primer pas vers el control de la verola en el segle XVIII. És a dir, la profilaxi antiverolosa constitueix un dels fets científics més rellevants del set-cents; una fita en l'establiment de les primeres tècniques preventives per combatre les malalties infeccioses. Les paraules de G. Miller, recollides en el seu llibre sobre la inoculació antiverolosa, mostren la dimensió científica i social que assolí aquesta tècnica preventiva, en els prolegòmens de la mentalitat etipatogènica: «...the great Newton, with this theory of universal gravitation in the preceding century had broken new paths in the physical Science, Inoculation led the way in the medical sciences»³.

En realitat, el problema de la profilaxi antiverolosa és inseparable de la mateixa història de la malaltia. Les investigacions erudites situen l'aparició del mal verolós durant l'edat mitjana a les regions subtropicals de l'Àfrica central i de l'Índia. Una de les primeres al·lusions en la literatura mèdica es troba en l'obra de Razhes *De Variolis et Morbilis* (1170). Probablement els àrabs esdevingueren els transmissors del mal arreu d'Europa, a través d'Espanya. Però, a les cròniques del bisbe Marià d'Avenges i a les de Gregori de Tours, datades en el segle VI, ja es fa referència a una afecció pustulosa amb certa mortaldat⁴. En els primers temps, la verola, sovint confosa amb altres malalties exantemàtiques com el xarampió i la varicel·la, es consignava com una afecció infantil lleu. Però, en despuntar el sis-cents, la malaltia adquirí una gran virulència, originà terribles epidèmies. Fins a l'extrem de convertir-se en una de les primeres causes de mort a les ciutats, provocant tant de terror als ciutadants com als segles anteriors ho havien fet les epidèmies de pesta. En aquest context, la introducció de la profilaxi contra la verola resta lligada a l'epidemiologia del set-cents. La paüra a les horribles seqüeles que deixava la verola en els afectats, tals com la desfiguració i la ceguesa, quan no s'emportava el malalt o s'acompanyava de greus infeccions secundàries, motivaren la necessitat de buscar solu-

1. Raymond, J.F. (1982). «Querelle de l'inoculation ou prehistoire de la vaccination», volum 8. Paris.
2. Fornaciari, G. & Marchetti, A. (1986). «Intact small-pox. virus particles in an italian mummy os sixteenth century», tomo II Lancet. p. 625-632.
3. Miller, G. (1957). «The adoption of inoculation for Small-Pox in England and France». Philadelphia. p. 237.
4. Edwards, E.J. (1902). «A concise history of small pox and vaccination in Europe». London, p. 23.

cions. En aquest sentit, és lícit recordar, amb certes prevencions que les penatats viscudes durant les epidèmies de pesta foren un punt de partença. L'experiència acumulada estimulà la idea d'una atenuació del mal. D'antuvi, s'assajaren mesures d'aïllament dels malalts verolosos, amb independència de tot tipus de conductes supersticioses. En un mateix ordre d'importància, s'empraren mesures higièniques, orientades a la preparació física i psíquica dels malalts. En definitiva, la inoculació antiverolosa fou el primer intent per aconseguir la prevenció dels estralls provocats per la funesta malaltia.

El mètode conegut actualment amb el nom de verolització tingué un gran ressò a Europa durant el segle XVIII, i motivà aferrissades discussions. En el decurs del set-cents sorgiren diverses variants tècniques. A grans trets, consistien a efectuar petites incisions epidèrmiques, amb l'ajut de llançetes o agulles especials prèviament en contacte amb una pústula d'un malalt verolós. Una setmana després, el pacient inoculat presentava una erupció verolosa més lleugera. Ara, en alguns casos, l'empelt verolós provocà la mort de l'inoculat⁵.

Enllà de les puntualitzacions de caràcter tècnic, cal valorar el context en el qual va aparèixer el sistema profilàctic. La inoculació contra la verola sorgí en un moment de transició, dominat per la pugna entre una concepció teològica, caracteritzada per la resignació a l'ordre natural, i, d'altra banda, el pensament racionalista que marcà el segle XVIII. En aquest sentit, la polèmica que esclatà a l'entorn del mètode preventiu, de retop, actuà afavorint una actitud moderna de transformació del món. Car, els grans promotors del pensament il·lustrat foren també apologistes de la tècnica preventiva.

En línies generals, les implicacions que s'amaguen sota aquest fet mèdic són nombroses. De fet, provocaren enfrontaments a tota Europa a l'entorn d'unes argumentacions morals, socials i mèdiques. La profilaxi antiverolosa originà grans dissensions en el si de l'Església⁶. Segons els més acèrrims detractors, la tècnica profilàctica qüestionava la idea de la voluntat divina, tota vegada que manipulava el destí de cada ésser viu.

Entre les connotacions socials que influïren en l'assentament de la profilaxi contra la verola, cal destacar les dificultats que suposà introduir un mètode, el qual, a més de la seva novetat, provenia de les llunyanes terres asiàtiques. A l'Àsia, el mètode profilàctic fou practicat amb èxit per les inoculadores sense estudis, però amb una notable experiència. No obstant això, la noblesa europea l'acceptà àmpliament a causa de les seves òbvies repercussions estètiques. Així, el mètode preventiu trobà molts adeptes entre les classes benestants. Contràriament, el rebuig popular inicial s'entén en virtut de les raons econòmiques que pesaven en l'aplicació del mètode. Segons Baxby, les mesures de preparació del malalt, i també la prescripció de l'aïllament del malalt durant

5. Raymond (1982), p. 65.

6. Razzell, P. (1977). «The conquest of small pox: the impact of inoculation on small pox mortality in the eighteenth century Britain». Sussex.

un període de quatre a sis setmanes, frenaren la plena acceptació i la difusió i propagació de l'empelt verolós entre els sectors més dèbils⁷.

Entre la classe mèdica, les opinions foren ben desiguals. D'antuvi s'intentà conèixer la naturalesa de la inoculació, el seu valor profilàctic, i la morbiditat i risc de transmissió d'altres malalties. El mètode profilàctic trobà tota sèrie de reticències. En realitat, l'acceptació de la tècnica procedent del llunyà orient i arrelada en les avui denominades folkmedicines, costà gairebé una centúria. Altrament, la penetració del mètode a Europa suposava una autèntica revolució de les estructures vigents; es considerava un sistema molt allunyat dels vincles del saber tradicional.

Els estudis demogràfics relatius a l'impacte de la verola estableixen que en el curs del segle XVIII a Europa la verola ocasionava un 25% de mortalitat. És a dir, una xifra al voltant dels 200 i els 600.000 morts per any. Però, si comparem aquesta xifra amb la mortaldat atribuïda a la inoculació, la qual, segons els autors, oscil·lava al voltant d'un 0,5 i un 2%, la tècnica profilàctica antiverolosa queda plenament justificada. És difícil, però, determinar el percentatge d'inoculats, que es varen contagiar per via inhalatòria en el moment de l'operació. En definitiva, sembla que la inoculació col·laborà en la disminució de les més funestes seqüeles de la verola. Sobretot, de la broncopneumònia i de la sepsi estreptocòcica. En aquesta línia de consideracions, la inoculació contribuï a incrementar les esperances de vida durant el segle divuit⁸. Altrament, recordem que l'aparició de la profilaxi antiverolosa coincideix amb el naixement d'una consciència política sobre la necessitat de la salut pública. En conseqüència, els corrents mercantilistes van comptabilitzar el poder del país en relació al nivell de salut dels seus habitants; la sanitat esdevenia un factor tan destacat com la venda de productes del país. És a dir, la inoculació antiverolosa es va entendre com a un indicador del grau de salut pública de la població i una forma de preservar vides humanes.

L'anàlisi de les circumstàncies que van possibilitar l'adopció de la profilaxi antiverolosa a Europa ens porta vers l'evolució tècnica de l'esmentat procediment preventiu. El mètode original asiàtic gaudí d'uns immillorables resultats. Consistia en efectuar lleugeres puncions en direcció obliqua amb agulles contaminades de pus verolós. Durant les hores successives al contagi es mantenien un embenatge de les petites lesions. Ara, els fracassos del mètode a Europa guarden relació amb les modificacions tècniques introduïdes a les nostres contrades. Els primers inoculadors anglesos, malgrat comptar amb una mínima experiència personal, no dubtaren a substituir les agulles per la llanceta, bo i efectuant una ferida àmplia i profunda. Varies són les raons que s'hi argumenten. La desconfiança vers un mètode emprat per dones estrangeres, no massa doctes, i, per damunt de tot, l'actitud de superioritat respecte de les cultures asiàtiques,

7. Baxby, D. (1981). «Jenner's small pox vaccine». London, p. 23.

8. Buer, M.C. (1968). «Health, wealth and population in the early days of the industrial revolution». New York, p. 190-198.

va empènyer a modernitzar la tècnica. Així mateix, el mètode de la inoculació havia de casar amb les explicacions vigents sobre el desenvolupament de la verola. D'acord amb aquests preceptes, l'èxit de l'operació estava en relació amb l'adequada barreja de pus i sang, i també amb la sortida dels humors. En suma, no és estrany que els inicis de la inoculació de la verola a Europa i Amèrica esdevinguessin una font de polèmiques i desenganys: els inoculadors europeus van emprar una tècnica molt més complexa i agressiva.

La propagació de la tècnica profilàctica gairebé seguí el mateix itinerari que les epidèmies de verola. En la seva penetració a Europa, la influència anglesa fou decisiva. La inoculació arribà a Europa l'any 1721, gràcies al convenciment de l'embaixadora anglesa lady M. Wortley Montagu, la qual, com és sabut, féu inocular a Londres la seva filla en presència de l'aristocràcia anglesa. De fet, la prevenció antiverolosa trobà grans adeptes en els cercles anglosaxons⁹. Així mateix, les argumentacions més sòlides en favor del mètode provingueren dels autors anglesos. També imprimiren una renovació de les mesures higièniques i de la terapèutica antiverolosa en general. Però, a despit dels èxits inicials, el mètode suscità moltes objeccions^{10, 11}. La millora del mètode no es consumà fins al 1760, gràcies a Sutton. Aquest cèlebre curander anglès té el mèrit d'haver substituït les incisions profundes efectuades amb la llanceta, per unes lleugeríssimes picades amb agulles. És a dir, simplement preconitzà el retorn a la metodologia asiàtica inicial. Tanmateix, Sutton escurçà, i eliminà en molts casos el temps de preparació del malalt. De més a més, recomanà l'aire lliure i l'exercici moderat, per deixar que les petites ferides resultants es curessin per si mateixes. Els bons resultats no es feren esperar. A Gran Bretanya, les intuïcions de Sutton, sens dubte impregnades d'un innegable carisma personal, aconseguiren l'acceptació popular de la inoculació antiverolosa a la segona meitat del segle XVIII.

Al continent europeu el mètode profilàctic no superà mai del tot les reticències. L'adopció del remei preventiu s'acompanyà d'opinions contrastades. Per exemple, França protagonitzà una sorollosa contesa, la qual culminà l'any 1768 amb l'aprovació definitiva del procediment preventiu. Els detractors de la tècnica preventiva es recolzaren en l'opinió poc definida dels grans mestres europeus, entre els quals excel·leixen H. Boerhaave i G. Van Swieten^{12, 13}. L'acèrrima oposició d'A. De Haën^{14, 15}, va promoure directament les escarnides baralles entre els autors del set-cents.

9. Klebs, A. (1913). «The historic evolution of variolisation». Bull. Joh. Hopkins Hosp. XXIV, p. 69-83.

10. Anònim (1754). «Recueil des pieces concernant l'inoculation». Paris. p. 53-60.

11. Miller (1957). p. 150.

12. Van Leersum, E.L. (1910). «A couple of letters of G. Van Swieten on the liquor swietenii and Inoculation of Small-pox». Janus, III. p. 345-371.

13. Op. cit. n. 9. p. 78.

14. De Haën, A. (1773). «Refutation de l'inoculation» in: *Ratio Medendi*. Paris. VIII. p. 319-453.

15. Jarcho, S. (1973). Anton de Haën, Louis Odier and the inoculation controversy. Bull. of New York: Acad. of. Med. p. 43: 273.

Des de l'Estat espanyol, els esdeveniments que es succeïen a França foren seguits amb gran expectació¹⁶. Malauradament, però, la inoculació topà amb l'animadversió del Protomedicat, el qual aturà les pràctiques preventives. No obstant això, l'introduïdor del mètode profilàctic antiverolós fou el destacat promotor d'origen irlandès Timoteo O'Scanlan. Aquest metge va viure de prop la llarga controvèrsia que provocà la inoculació a França. Plenament convençut, el 1771 O'Scanlan menà a terme les primeres inoculacions massives en el territori espanyol. Les obres que deixà O'Scanlan sobre la temàtica justifiquen amb escreix el seu mèrit d'introduïdor del mètode en litigi¹⁷.

A Catalunya, l'«Academia Médico-Práctica» de Barcelona no estalvià esforços en el control de les epidèmies. Tal com s'adverteix en revisar el fons documental de l'arxiu de la Institució mèdica al·ludida, els acadèmics van mostrar un gran interès per l'estudi dels estralls verolosos. Alguns membres de l'Acadèmia defensaren a capa i espasa la inserció del pus verolós.

Els prolegòmens de la inoculació a Catalunya se situen geogràficament a Vic. El metge Josep Pasqual¹⁸, un dels socis més prolífics de la institució mèdica barcelonina, hi inaugurà aqueixa pràctica. Pasqual, en la dècada del 1750, introduí i estengué amb èxit la pràctica de la inoculació arreu de les poblacions veïnes a Vic. Però l'empresa de Pasqual respon a una consciència iniciativa personal. És a dir, l'Acadèmia mèdica no arribà a pronunciar-se institucionalment sobre la validesa del mètode. No obstant això, bona part dels seus membres van participar en la difusió de la inoculació antiverolosa, d'acord amb els dictats dels cèlebres inoculadors europeus.

Simultàniament a l'operació preventiva, l'atenció se centrà en la terapèutica general del mal verolós. El remei profilàctic s'associà amb noves mesures higièniques, basades en l'alimentació i l'aïreació dels malalts. En una paraula, els promotors de la inoculació foren alhora pioners en la terapèutica antiinfecciosa. Recordem que l'obra de Pasqual, *Discurso sobre el saludable efecto de levantar los enfermos de la cama*, n'és un testimoni claríssim; en relació amb la verola, la mentalitat preventiva s'associà amb una decisiva i eficaç renovació terapèutica.

A Barcelona, les primeres inoculacions van tenir lloc l'any 1776 a càrrec de l'acadèmic P. Balmes. Segons es desprèn dels documents guardats en la Reial Acadèmia barcelonina¹⁹, Balmes seguí fil per randa les recomanacions dels anglesos Surton i Dimsdale, completades amb certes innovacions personals. L'èxit inicial de Balmes fou seguit amb minúcia en els cercles barcelonins. La felicitat inoculació de la filla del Comte de Carpio, féu créixer el nombre d'adep-

16. Serrano, M. «El mejor específico para viruelas». Madrid: 1768. reprin Med. Esp. 1940. VI: p. 399-410.
17. O'Scanlan, T. «La práctica moderna de la Inoculación». Madrid, 1789.
— Ensayo apogético d'ela Inoculación». Madrid, 1792.
18. Gorina, N. (1991). «Josep Pasqual i Campo. Una aportació desconeguda en la medicina catalana del set-cents». Barcelona.
19. Gorina, N. «Consideraciones técnicas sobre la primera inoculación antivariólica en Barcelona. VIII Congreso Nac. Hist. Med. Esp. III: 1566-1573.

tes, àdhuc aconseguí més acceptació popular. Malauradament, però, l'eufòria envers el mètode no durà gaire. La notícia d'una víctima de la inoculació a la ciutat comtal frenà sobtadament totes les iniciatives; el temor i la prudència imperaren per damunt de tot.

En la divulgació del nou sistema profilàctic l'obra de l'acadèmic Francesc Salvá i Campillo titulada *El proceso de la inoculación*²⁰, la qual veié la llum el 1777, tingué un paper destacat²¹. Salvá partí d'un sòlid bagatge anatómico-clínic. Es basà en les lectures de l'escola clínica austríaca, és a dir, en l'anomenada *Alte Wiener Schule*²². Així, l'obra d'A. De Haën, que impugnava el remei profilàctic, impulsà el jove barceloní a preparar una resposta apologetica. L'obra de Salvá representa un esforç per comentar i rebatre les opinions expressades per De Haën. En la introducció del seu llibret, declara que el *proceso* constitueix la resposta a la *Refutation de l'inoculation* de Haën. Salvá i Campillo pretenia respondre així al repte proclamat pel metge vienès. Malauradament, De Haën morí sense conèixer la vindicació del mètode que li havia adreçat el jove metge català.

El *Proceso* s'inscriu en la línia de les primerenques reflexions científiques sobre el mètode, publicades en el nostre país. Salvá bastí d'arguments favorables el nou mètode profilàctic, barrejant les dades demogràfiques. El *Proceso* despertà opinions radicalment contràries al mètode. Per exemple, l'edició de l'obra de V. Ferrer Gorraiz, titulada *Juicio o Dictamen sobre el Proceso de la inoculación*²³, obrí el torn de les aferrissades discussions que esclataren a continuació.

L'escrit de Ferrer criticà la ineficàcia de la inoculació, emparant-se en raonaments morals. Els judicis teològics de l'autor primaren per damunt dels criteris mèdics. Ferrer, dotat d'un coneixement ampli de la matèria, no estalvià recriminacions contra Salvá. Altrament, l'ordre del discurs de Ferrer resulta caòtic. Ferrer s'adonà del valor de les innovacions tècniques del mètode. Però refusà els èxits aclamats en les primeres inoculacions massives a Espanya. Ferrer, tot atacant Salvá, negà obstinadament els òptims resultats d'O'Scanlan. Ara, davant d'això, Salvá donà a la llum una resposta en forma de carta²⁴. O'Scanlan ho féu a través del llibre titulat *La inoculación vindicada*²⁵. Allò interessant és que ambdós escrits delimiten el problema de la inoculació a casa nostra. Conduïren el litigi vers les argumentacions científiques. Així i tot, no impe-

20. Salvá i Campillo, F. (1777). «El proceso de la inoculación». Barcelona.

21. Gorina, N. (1988). «La penetració de la profilaxi antiverolosa a Catalunya. El problema de les inoculacions». Barcelona, UAB.

22. López Piñero, J. (1976). «La mentalidad antisistemática en la medicina española del siglo XVIII. La influencia de la Alte Wiener Schule». In: *Medicina moderna y sociedad española. Cuadernos valencianos de historia de la medicina y de la Ciencia*. Valencia, Instituto de Historia de la Medicina, 193-214.

23. Ferrer, V. (1785). «Juicio o dictamen sobre el proceso de la inoculación». Pamplona.

24. Salvá i Campillo, F. (1785). «Carta del Dr. Francisco Salvá al Licenciado Don Vicente Ferrer Gorraiz sobre la inoculación de las viruelas». Barcelona.

25. O'Scanlan, T. (1786). «La inoculación vindicada». Madrid.

diren les crítiques denigrants. En aquesta línia s'inscriu l'obra de J. Menos *Memoria contra la Inoculación*.²⁶ Menós capgirà les informacions en forma d'atacs personals contra els membres de l'«Academia Médico-Práctica» de Barcelona, capdavanters en les campanyes de prevenció antiverolosa a Catalunya. Menós irrità la corporació mèdica barcelonina. Davant l'atac directe als seus inoculadors, l'any 1786 la corporació mèdica va prendre partit en el debat²⁷, per tal de demostrar les fal·làcies escampades²⁸, i, d'aquesta manera, posar fi a les fútils discussions. Per afegiment, Salvá encara publicà la carta anònima titulada *Memoria apologética a la carta que escribió Don Gil Blas a Don Blas Gil*²⁹; una iniciativa que estimulà noves reaccions d'enfrontament³⁰.

Deixant de banda les estèrils argumentacions dels contraris a la inoculació, allò cert és que el litigi obtingué negatives repercussions populars. La pràctica preventiva s'esguardà amb més temor que abans. La inoculació antiverolosa quedà relegada a un terme molt teòric i marginal.

En evaluar l'impacte que la inoculació contra la verola tingué a Catalunya, la participació de Salvá i Campillo pren una significació màxima. Certament, fou un dels grans promotors del mètode profilàctic. A més dels escrits fins ací comentats, Salvá perfilà altres aspectes de la prevenció antiverolosa. Per exemple, bon coneixedor de De Haën, oferí al públic *La Respuesta a la Primera pieza que publicó A. de Haën contra la inoculación*³¹. Salvá transcriu les opinions de Haën en les *Quaestiones super methodo inoculandi variolas*³² i les acompanya d'anotacions personals. Tanmateix, hi adjunta dos escrits propis, per tal de completar el capítol referent a la terapèutica antiverolosa.

Publicat aquest compendi, Salvá es dedicà a altres temes mèdics durant vuit anys, tot alimentant un gran projecte. Conscient de l'abast tècnic de la prevenció antiverolosa, Salvá treballava en un tractat pràctic sobre l'operació preventiva. Les circumstàncies manaren sobre la publicació del seu escrit. Sens dubte, l'aparició de *La práctica moderna de la inoculación* d'O'Scanlan li'n féu desestimar el projecte. En l'al·ludida obra, Salvá també hi col·laborà aportant les notícies referents als resultats i noves de la pràctica de la inoculació a Catalunya.

Entre els treballs de Salvá referents a la inoculació, també hi excel·leix la memòria amb la qual participà en el premi convocat per la *Societè Royal de*

26. Menós, J. (1785). «Memoria contra la inoculación». Manresa.

27. (1770-1795). *Arxiu Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona*. Libro de acuerdos. I.

28. *Arxiu Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona*. Llig XIV. 1.

29. Anònim (1786). «Memoria de Don Gil Blas a Don Blas Gil». Barcelona.

30. Puigdollers, L. (1787). «Memoria apologética a la carta que escribió Don Gil Blas a Don Blas Gil». Manresa.

31. Salvá i Campillo, F. (1777). «Respuesta a la primera pieza que publicó A. de Haën sobre la inoculación». Barcelona.

32. De Haën, A. (1779). «Quaestiones super methodo inoculandi variolas». Parisiis, 1759. A: *Ratio Medendi*. Parisiis, VI.

Médecine de Paris en relació amb la terapèutica amb purgants i aire fresc recomanada als inoculats³³. El brillant estudi de Salvá, el féu mereixedor del premi de la prestigiosa corporació parisina l'any 1796.

Finalment, l'atenció de Salvá vers la prevenció antiverolosa culminà a la darrerria del set-cents amb el manuscrit titulat *El método de inocular las viruelas*³⁴. La claredat del tractat pràctic predisposà el primer metge de la cort, que aleshores era F. Martínez Sobral, a editar l'obra. Però, bo i comptant amb el recolzament reial, la publicació mai no arribà a port. Sospitem que la ràpida expansió dels conceptes Jennerians hi repercutiren directament. L'interès per la inoculació s'enfonsà ràpidament davant la novetat de la vacunació que acabava d'introduir Edward Jenner a la Gran Bretanya; el colofó de la tasca de Salvá a favor de la inoculació, romangué oblidat entre les seves prolífiques notes personals.

La publicació de Jenner sobre la vacunació verolosa s'estengué a gran velocitat arreu d'Europa³⁵. És evident que les dilatades baralles sobre la inoculació havien preparat favorablement el camí. Una vegada més, les influències franceses cristal·litzaren a casa nostra. Un mes després de l'aprovació definitiva del nou sistema a França, Francesc Piguillem efectuà a Puigcerdà els primers assaigs amb la vacuna³⁶.

Recapitulant, en el controvertit concepte de la inoculació antiverolosa, hi conflueixen diferents consideracions. Primerament, cal destacar la imprecisió terminològica que ha sofert el concepte de la inoculació. Inicialment el terme designava la inserció artificial de la verola a través d'una lesió cutània. Ulteriorment, el mot féu referència al contagi d'altres malalties contagioses. A la darrerria del set-cents, el descobriment de Jenner desplaçà inexorablement el concepte d'inoculació antiverolosa, que perdé la seva significació específica dins d'un oblit inexplicable. En una paraula, el mot se sobreposà al concepte de vacunació jenneriana.

En un altre ordre de consideracions, cal ressaltar els avantatges que acompanyaren la inoculació de la verola en l'àmbit de la terapèutica general del mal. Malgrat que la inoculació només va resoldre parcialment el problema de la prevenció del mal, sí, en canvi, que aportà un canvi radical en la concepció terapèutica; s'advertí que les mesures higièniques i sanitàries introduïdes pels inoculadors amainaven la simptomatologia verolosa.

En un sentit estricte, el combatut procediment profilàctic arribà amb un llarg retard al nostre país³⁷. Ara bé, els cinquanta anys d'experiències i discus-

33. Salvá i Campillo, F. (1798). «Memoria sobre las ventajas y daños de los purgantes y del aire fresco en las diversas etapas de las viruelas inoculadas y su aplicación en la curación de las viruelas naturales». A *Memorias de La Real Academia Médico-Práctica de Barcelona*. Barcelona. I: 552-656.

34. *Arxiu Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona*. Llig XIV. 1.

35. Jenner, E. (1798). «An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae». London.

36. Piguillem, F. (1801). «La vacuna en España o cartas familiares sobre esta nueva inoculación». Barcelona.

37. Riera, J. (1987). «La inoculación de la viruela en España». Valladolid, P.U.

sions sobre l'al·ludit mètode profilàctic repercutiren favorablement sobre els nostres pioners. Els inoculadors nostrats calibraren les peculiaritats i la magnitud de les postremes modificacions tècniques de la inoculació contra la verola. A la llum de les dades recollides, l'esforç que menaren a terme els inoculadors catalans per divulgar la tècnica fou molt notable. A despit de batecs i infortunis van preparar el llarg camí vers la mentalitat preventiva.

Les notes fins ací apuntades delimiten l'entramat d'una interessant qüestió en l'estudi de les malalties infeccioses, sempre susceptible i pendent de noves contribucions; aquelles que ens ajudin a ampliar els coneixements sobre la història i evolució de la medicina a casa nostra.